Komentar in karta: 2/24

SLA V131a.01 ‘dnevna soba (hiša)’

Karmen Kenda-Jež

1. Gradivo

Vprašanje V131a v vprašalnici SLA obstaja šele od leta 1961, od Riglerjeve dokončne preureditve vprašalnice. Ta si je podrobnejši popis prostorov v hiši zamislil na podlagi lastnega terenskega dela na Dolenjskem, po podobi osrednjeslovenske kmečke hiše s konca 50. let prejšnjega stoletja. V T231 je npr. leta 1959 zapisal naslednje lekseme: »*xíše* (soba s kmečko pečjo), *štíbəlc* (se je šlo iz hiše naprej), *xíšca* (soba, se je šlo iz veže), *címər* (soba v podstrešju)«. Na drugih območjih je zato marsikdaj prišlo do negotovosti pri zapisu odgovora na to vprašanje, saj so nekateri zapisovalci navajali poimenovanja za prostore s podobno funkcijo (prekrivanje leksemov za pomena ‘dnevna soba’ in ‘kuhinja’ v zahodnih slovenskih narečjih; prim. pomenske razlage za T058 ‘dnevna soba s kuhinjo’, T090 ‘sprejemnica, jedilnica’), drugi pa so vprašanje razumeli obstojsko in zaznamovali bodisi odsotnost poimenovanja bodisi prostora, npr. v T050, T108, T115 in T128 s pojasnilom »bili so v kuhinji«. Iz starejših zapisov je sem mogoče uvrstiti lekseme s pomenskimi razlagami ‘družinska soba’ v T070, T289, T291 in T366, ‘(glavna) soba (s pečjo)’ v T095, T163, T165, T212, T233, T247, T316, T317 in T326, ‘glavna kmečka soba’ v T129, ‘sprednja velika soba’ v T377 ter lekseme, katerih pomen je mogoče izluščiti iz posrednih razlag pomenskega razmerja med leksemi *ispa* in *naispa* v Grafenauerjevih zapisih ziljskih in rožanskih točk. Uporabljeno je bilo še gradivo iz slovarjev zapisovalcev za T170 (Tominec 1964) in T369 (Rajh 2010).

Gradivo večinoma prinaša poimenovanja za prostore v kmečki hiši, vendar na to zapisovalci le izjemoma opozorijo v ne popolnoma vaškem okolju, npr. v T202, T250, T315, T316; prim. Riglerjevo pripombo v T258: »Žužemberk je malo večji kraj in nimajo enakih hiš kot na kmetih«. Novejše izposojenke se pojavljajo v večjih, bolj urbaniziranih krajih, npr. v Ajdovščini (T129), v okolici Trsta (T136, T138) in Ljubljane (T249), v Ljutomeru, Ormožu (T381) ali v najnovejših zapisih po letu 2000. V takih točkah so lahko poimenovanja za nekdanje prostore v kmečkih hišah označena kot zastarela (T136, T378).

Za prvotni pomen ‘ogrevani bivalni prostor – prostor z ognjiščem ali pečjo’, novejše ‘osrednji bivalni prostor’, knj. *dnévna sôba* (*ę̂*, *ó*) je najbolj razširjen osrednjeslovenski leksem *hiša*. Na območju zahodnih narečij se pojavlja hkrati z leksemom *ispa*/*izba*. V gradivu ni zaznana pomenska specializacija leksemov, kakršno npr. za T056 (rezijansko narečje) ugotavlja Steenwijk (1992: 264) – *ispa* ‘soba s pečjo’ : *hiša* ‘soba z ognjiščem’. Nekateri odgovori so opremljeni z opombo, da je bil osrednji prostor namenjen tudi za spanje, in sicer za starše (T008) ali otroke (na peči – T023). V T411 je bila *hiša*

predvsem prostor za spanje. Besedne zveze, kot so *ta prava ispa*, *velika* / *ta večja*/*večji* / *prednja* / *prva hiša* ali *hiža* kažejo na to, da imajo na tem področju leksemi *ispa*, *hiša*, *hiža* pomen ‘soba’.

2. Morfološka analiza

//ispa < **(jьstъp)-a* ← rom. **extupa* (brez lenizacije **-p-* > *-b-*) ‘ogrevana soba’ (Furlan 2009: 125, op. 14; o možnem germanskem izvoru besede gl. Pronk-Tiethof 2013: 178–179) (// ≥ *j* v T001–T003, T010, T058; // ≥ *u̯* v T017)

ta prava //ispa < **ta prav-a-j-a (jьstъp)-a* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* ‘ta’+ **prav-ъ* ‘na čelu stoječ, prvi’ + **(jьstъp)-a* (// ≥ *u̯* v T013)

//izba < **(jьstъb)-a* ← rom. **extuba* (z lenizacijo **-p-* > *-b-*) ‘ogrevana soba’ (Furlan 2009: 125, op. 14; o možnem germanskem izvoru besede gl. Pronk-Tiethof 2013: 178–179) (// ≥ *j* v T072, T090, T095, T129, T163, T165)

hiša < **(xyš)-a* ← stvnem. *hūs* *[hūš] ‘hiša’ (> nem. *Haus* ‘hiša’)

tu v hiši < **tu vъ (xyš)-i* ← **tu* ‘tukaj’ + **vъ(n)* ‘v’ + **(xyš)-a*

(ta) velika hiša < (**ta*) *vel-ik-a-j-a (xyš)-a* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* ‘ta’+ **vel-ik-ъ* ‘velik’ + **(xyš)-a*

ta večji/večja hiša < **tъ*/*ta vęť-ь-j-ь*/*vęť-ь-j-a-j-a (xyš)-a* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* ‘ta’+ **vęť-ь-j-ь* ‘večji’ + **(xyš)-a*

ta boljši hiša < **ta boĺ-ьš-i (xyš)-a* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* ‘ta’ + **boĺ-ьš-i* (← **boĺ-ь-j-ь* ‘močan’) + **(xyš)-a*

prva hiša < **pьrv-a-ja (xyš)-a* ← **pьrv-ъ* ‘prvi’ + **(xyš)-a*

prednja hiša < **perd-ьń-a-j-a (xyš)-a* ← **perd-ьń-ь* ‘prednji, sprednji’ (← **perdъ* ‘pred’) + **(xyš)-a*

ta gorenja hiša < **ta gor-ěń-a-j-a (xyš)-a* ← **ta*/**tъ*/**tě*/**tę* ‘ta’ + **gor-ěń-ь* ‘zgornji’ + **(xyš)-a*

dolnja hiša < **dol-ьń-a-j-a (xyš)-a* ← **dol-ьń-ь* ‘dolnji, spodnji’ (← **dol-ě* ‘doli, spodaj’) + **(xyš)-a*

***pražnja* hiša** < **porzd-ьń-a-j-a (xyš)-a* ← **porzd-ьń-ь* ‘prazen’, ‘dela prosť (← **porzd-ъ*) + **(xyš)-a*

družinska hiša < **druž-in-ьsk-a-j-a (xyš)-a* ← **druž-in-a* (← **drug-ъ* ‘sopotnik, tovariš, prijatelj’) + **(xyš)-a*

***sedna* hiša**, nejasno, morda v zvezi s **sěd-ě-ti* ‘sedeti’ + **(xyš)-a*

hiža < **(xyž)-a* ← stvnem. *hūs-* *[hūž-] ‘hiša’ (> nem. *Haus* ‘hiša’)

dnevna hiža < **dьn-ev-ьn-a-j-a* (*xyž*)*-a* ← **dьn-ъ* ‘dan’ + *(*xyž*)*-a*

velika hiža < **vel-ik-a-j-a (xyž)-a* ← **vel-ik-ъ* ‘velik’ + **(xyž)-a*

mala hiža < **ta mal-a-j-a (xyž)-a* ← **mal-ъ* ‘majhen’ + **(xyž)-a*

prva hiža < **pьrv-a-ja (xyž)-a* ← **pьrv-ъ* ‘prvi’ + **(xyž)-a*

prednja hiža < **perd-ьń-a-j-a (xyž)-a* ← **perd-ьń-ь* ‘prednji, sprednji’ (← **perdъ* ‘pred’) + **(xyž)-a*

štibeljc < **(štibĺ)-ьc-ь* ← **(štibĺ)-ь* ← avstr. bav. nem. **Stübel* (po prehodu *ü* > *i*) za nem. *Stüblein* ‘štibelc’

kamra < **(kamr)-a* ← srvnem. *kamer* (< *kamere*) ‘izba’ (> nem. *Kammer* ‘sobica’)
kuhinja < **(kuxyń)-a* ‘kuhinja’ ← stvnem. *kuhhina*, srvnem. *kuchīn* ‘kuhinja’ (> nem. *Küche* ‘kuhinja’)
KaLštuba < **(kalštub)-a* ← kor. nem. *Kachlstube* (Lexer 1862: 244, geslo stùde: »studorle […] *ein Stübchen*, *gewöhnlich von der* kàch·lstube *aus zugänglich* […]«) (K ≥ ∅, L ≥ ∅ v T033)
buncimer < **(buncimr)-ъ* ← nem. *Wohnzimmer* ‘dnevna soba’ v kor. nem. izgovoru (*v* > *b*)
špajscimer < **(špajscimr)-ъ* ← nem. *Speisezimmer* ‘jedilnica’ (z bav. nem. *Speis* za nem. *Speise* ‘jed, hrana’)
majrof < **(majrof)-ъ*, nejasno, prim. avstr. bav. nem. *Meierhof* (Thesaurus 7: 123, majarhof ‘pristava’, ‘skedenj’, ‘štala’)
tinel < **(tinel)-ъ* ← furl. *tinel* ‘jedilnica, sprejemnica’
kužina < **(kužin)-a* ← furl. *cusina* ‘kuhinja’
fogolar < **(fogolaŕ)-ь* ← furl. *fogolâr* ‘ognjišče’
mezat < **(mezat)-ъ* ← furl. *mezât* ‘študijska soba, pisarna; sprejemna soba, salon’
šodžorno/sodžorno < **(šoʒorn/soʒorn)-o* ← it. *soggiorno* ‘dnevna soba’
soba < **(sob)-a* ← hrv. *soba* ‘soba’ (← madž. *szoba* ‘soba’)
dnevna soba < **dьn-ev-ьn-a-j-a* (*sob)-a* ← **dьn-ь* ‘dan’ + **(sob)-a*
dnevna < **dьn-ev-ьn-a-j-a*
blagovaona < **(blagovaon)-a* ← hrv. *blagovaona* ‘jedilnica’
prvi konec < **pьrv-ъ-j-ь kon-ьc-ь* ← **pьrv-ъ* ‘prvi’ + **kon-ьc-ь* (← **kon-ъ* ‘konec, začetek’)
ognjišče > **ogń-išč-e* ← **ogń-ь* ‘ogenj’

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *buncimer* v T022, *majrof* v T026, *kalštuba* v T033, *kužina* v T062, *kamra* v T101, *špajscimer* v T142, *prvi konec* v T258 in *blagovaona* v T413.
Kot enkratne besedne zveze s *hiš-* so kartirani leksemi *sedna hiša* v T047, *pražnja hiša* v T048, *ta gorenja hiša* v T182, *dolnja hiša* v T348 ter *ta boljši hiša* in *družinska hiša* v T357 .
Kot enkratna predložna zveza s *hiš-* je kartiran leksem *tu v hiši* v T059.
Kot enkratne besedne zveze s *hiž-* so kartirani leksemi *prednja hiža* v T377, *mala hiža* v T392 in *dnevna hiža* v T399.
Kot enkratna besedna zveza z *isp-* je kartiran leksem *ta prava ispa* v T013.
Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *boljši hiša* v T049, *ognjišče* v T081 in *prednja hiža* v T388 ter odgovor *ni poimenovanja* v T102.
Kot nerelevanten odgovor sta kartirana leksema *veža* v T117 in *zadnja hiša* v T375 (»tu se spravi kakšna ropotija in ljudje se v njej zadržujejo«).

4. Uporabljena dodatna literatura
Erat 2008; Lexer 1862; Pronk-Tiethof 2013; Rajh 2010; Steenwijk 1992; Tominec 1964; Thesaurus 7

5. Primerjaj
SLA: V131A.01 *spalnica (kamra)* (2/26), V146B.01 *kuhinja* (2/23), V131b.01 *soba, v katero je vhod iz dnevne sobe (hiše)* (2/25), V713.01 *izba, ispa* (2/27); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: 351; ASLEF: /; HJA: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev
Kmečka *hiša* (*izba*) je na Slovenskem izpričana od 16. stoletja naprej kot glavni bivalni prostor v hišah s črno kuhinjo. Izoblikoval se je iz prvotnih enoprostornih dimnic. V notranjem kotu *hiše* je zidana krušna peč, v nasprotnem kotu je bogkov kot, pod katerim je miza s klopmi, ob stenah pohištvo. V prostoru so jedli, delali, spali, sprejemali goste in se poslavljali od rajnih.
Danes je dnevna soba večinoma večji (ponekod tudi največji) prostor v individualni hiši ali stanovanju v večstanovanjski stavbi, namenjen preživljanju prostega časa, sprejemanju gostov, družabnim srečanjem, družinskim slovesnostim, gledanju televizije, poslušanju radia, izobraževanju, spanju, gospodinjskim in hišnim delom idr. Po namembnosti je dnevna soba sorodna tudi nekaterim bivalnim prostorom v srednjeveških gradovih in mestnih palačah iz 15. in 16. stoletja, v njih so bili v okviru gradbeno razvitih tlorisov prostori za različne dejavnosti (knjižnice in čitalnice, klepetalnice, obednice itn.). Dnevne sobe so zdaj večinoma ogrevane z radiatorji, do 70. let 20. stoletja pa so jih ogrevali z zidanimi kaminskimi pečmi s kuriščem v istem prostoru. Pogosto so dnevne sobe neposredno povezane z jedilnimi nišami in kuhinjami in imajo izhod na balkon. Ponekod imajo vgrajene še grelne peči različnih oblik, pogosto z vidnim ognjem. Uporaba dnevne sobe je zelo različna tako glede na starost kot poklic uporabnikov, predvsem pa je odvisna od razporeditve delovnega in prostega časa posameznikov in družine.

Prim.: Baš 1952–1953; SEL 2004
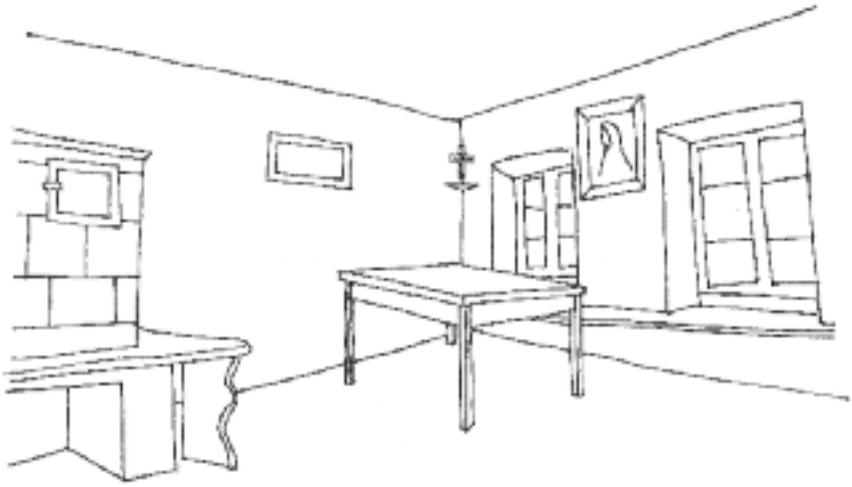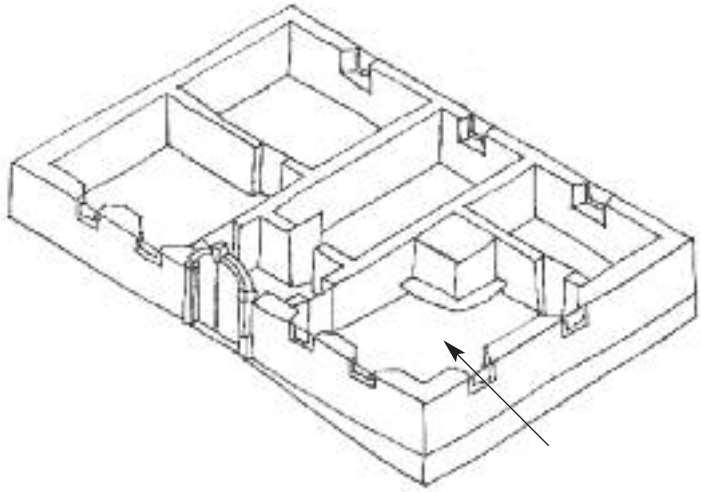
7. Skica